

BARÁZ CSABA

A KAPTÁRKÖVEK FÜLKÉINEK KORÁRÓL, RENDELTTETÉSÉRŐL ÉS HASZNÁLÓIRÓL

A Turán II. (XXIX.) évfolyam 6. számában Mihály Péter tömör áttekintését adja a kaptárkövetés eddigi eredményeinek. A magyarországi fülkés sziklák bulgáriai párhuzamai alapján pedig új felvetéseket vázol fel a kaptárfülkék (keretes fülkék) rendeltetésével, a fülkék készítőinek kitévelésével és a fülkék kifaragásának korával kapcsolatban. A fülkék kifaragásának és használatának idejéről kaptárköveink ez idáig egyetlen ismertté vált külföldi párhuzama, a bulgáriai két kaptárfülkecsoport (Madara és Roják) alapján fogalmazza meg tézisé, miszerint „A fülkék készítőiben nem a hunokkal vagy az 568-ban, az avarokkal bekerült protobolgár csoportokat látom, hanem a 670 utáni griffes-indásokkal bejött nagyobb onogur népeiséget, illetve annak vezetőrétegét.” Ehhez még a következőket teszi hozzá: „A fülkék feltételezésem szerint jelképes sírok voltak, amelyekben az ősök fabálványát tartották, s évenként áldozatbemutató szertartást végeztek. Készítésük 680 utáni években kezdődhetett, s e kultusz gyakorlása Bulgáriában 865 után, nálunk pedig néhány évtizeddel később fejeződhetett be.” (Mihály P. 1999-2000. 116, 117.) Alábbi hozzászólásomban e kérdéskörre kapcsolatban egy másik lehetséges választ fogalmazok meg, rávilágítva, hogy a vélt vagy valós párhuzamok, analógiák nem megfelelő értékelése téves következtetésekhez vezethet. (*Ld. a címlapfotót*)

***

Mihály Péter a hetvenes években megjelent topográfiai tanulmányaiban – melyekben elfogadta Saád Andor álláspontját, aki a fülkék rendeltetését a méhészettel hozta kapcsolatba – a kutatás további feladatai közül első helyen a fülkék „rendeltetésének és gyakorlati használatának rekonstruálását” jelölte meg. Ennek lépéseit a topográfiai adatokból levont következtetéseken kívül a párhuzamok feltárással, de sajnos kizárólag méhészeti irányban határozta meg. (Mihály Péter 1975. 47.) Fontosnak tartotta:

a magyar és külföldi méhészettörténeti irodalom áttekintését;

a ma is alkalmazott sziklaméhészet gyakorlati megfigyelését külföldi példák alapján;

a méhészeti gyakorlati kipróbálását a még ép, keretes fülkékben vagy ezek másolataiban.

1976-os publikációjában még határozottabban állást foglal a kaptárkövek fülkéinek gazdasági rendeltetése mellett: „A külföldi mai és méhészettörténeti analógiák szerint a fülkék rendeltetése a sziklaméhészettel hozható kapcsolatba. Bár az analógiákban szereplő fülkék formában és méretben mások, mint a magyarországiak, de a gyakorlati méhészeti követelményeknek a kaptárfülkék is megfelelnek.” (Mihály P. 1976. 263.) Már ekkor megfogalmazódik a fülkékben méhészkedő „etnikum” mibenléte, amit a bulgáriai kaptárfülke-analógiák hatására fogalmazott meg: „Az 1972-73-ban Bulgáriában felkutatott – a magyarországiakkal azonos – kaptárkö analógiák (Provadijai-plató: Roják és Madara község) kaptárfülke-barátlakás együttlétet igazolnak. Ezek etnikuma bolgár, bizánci vagy más elemekből összetevődő szerzetesekből állott. Kiválóan értettek a kőfaragáshoz, mert a fülkéken kívül a lakhelyeiket is sziklába vágták. A fülkékben való méhészeti tehát ehhez az etnikumhoz köthető.” (Mihály P. 1976. 264.) A kaptárkövek topográfiáját lezáró, harmadik tanulmánya 1979-ben jelent meg. Ennek végén összefoglalta a magyarországi kaptárkövek topográfiai összesítésének fontosabb adatait, melyek alapján megállapította, hogy megfigyelései „az erdei méhészeti látszanak igazolni”. (Mihály Péter 1979. 82.) A magyarországi fülkék többsége szerinte kiválóan megfelelt a méhtartás számára, bár – teszi hozzá – van néhány kisméretű és csekély mélységű fülke, amelyekben „kockázatosnak és gazdaságtalannak tűnik a méhtartás.” (Mihály P. 1979. 82.) Tehát a kaptárfülkék rendeltetésével kapcsolatban – elsősorban az analógiák hatására –

megfogalmazott konklúzió a méhészeti rendeltetés feltevést erősítette.

Mindezt azért tartottam szükségesnek megjegyezni, mert a kétféle, eltérő végkövetkeztetés gyakorlatilag azonos ismeretanyag bázisán született meg! Csupán annyi történt a két ellentétes következtetés megfogalmazása között, hogy a kilencvenes évek közepén – Mihály Péterrel közösen – átrostáltuk a rendelkezésünkre álló adathalmazt. A közösen megírt tanulmányunkban leírtuk, hogy a topográfiai adatok kiértékelése nyomán nyert statisztikai valószínűség a méhészeti rendeltetés ellen szól, míg „a kultikus, áldozati célú fülkehasználatot illetően nem fogalmazódott meg kizáró ok.” (Baráz Cs. – Mihály P. 1995-1996. 101.) Az alapvető kérdések azonban továbbra is nyitottak maradtak:

1. Mi volt a fülkéhez kapcsolódó kultikus szertartás, rítus, a mögötte álló vallásalakulat és mitológia?

2. Medtől meddig tartott a fülkék kifaragásának és használatának (a kaptárkövekhez kapcsolódó kultusz gyakorlásának) ideje?

3. Kik voltak a fülkekészítők és rítusgyakorlók? Melyik népességhez (csoporthoz, nemzetséghez, etnikumhoz, nemzethez) köthetjük a kaptárkövek faragványainak kialakítását?

A kérdések megválaszolását – okleveles adatok hiánya és a néphagyomány ellentmondásossága miatt – a régészeti feltárásokon túl, a mai napig a topográfiai adatok figyelembevételével tartjuk lehetségesnek. Jelen helyzetben két irányban tájékozódhatunk:

A) az egyik az „azonos analógiák” bővítése, azaz a keretes fülkék más vidékeken történő keresése és az analógiákhoz társuló adatok bevonása;

B) a másik a kaptárköveken, illetve a tágabb környezetükben fellelhető és a fülkével kapcsolatban lévő kőfaragási jelenségek (kőművelés) vizsgálata.

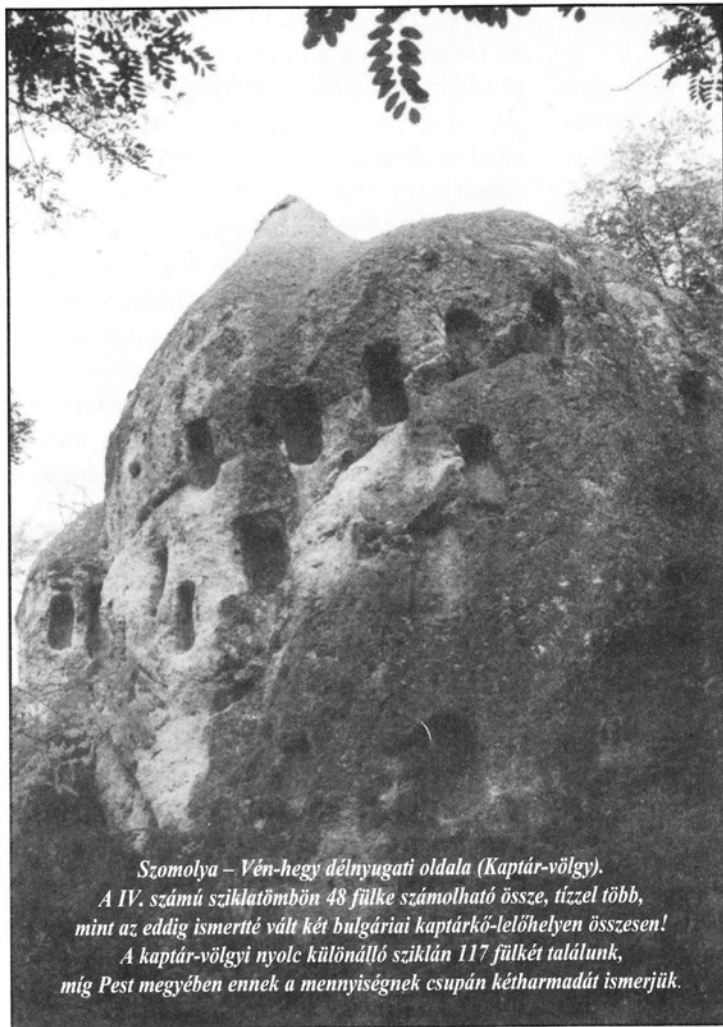
Magam ez utóbbit, tehát a fülkés sziklákon előforduló egyéb kőfaragási nyomok (lyukak, csatornák, tálalakú mélyedések, kőüstök) áttekintését és elemzését tartom lényegesebbnek, már csak azért is, mert az eddig ismertté vált analógiák sok szempontú összevetése és elemzése még nem történt meg! A múlt évben megjelent könyvemben, valamint tanulmányaimban is a hangsúlyt ezekre a jelenségekre fektettem. (Baráz

Cs. 1997., 1998., 1999/a, 1999/b. A kultikus rendeltetés körvonalazását a kaptárköveken vagy közvetlen közelükben található egyéb kömegmunkálási jelenségek, sziklába faragott mélyedések, üregek rendeltetésének tükrében lehet megtenni, ami külön tanulmány tárgyát képezi. Baráz Cs. 1995)

Mihály Péter az előbbi tájékozódási iránynál maradva, a kaptárköveket továbbra is a bulgáriai analógia révén kapcsolja be őstörténetünkbe, de már – a Turánban olvasható előadásszövegeinek tanúsága szerint – a késő-avar-onogur-bolgár horizonton tájékozódva. Következtetése azonban, véleményem szerint, legalább annyira elhamarkodott, mint a hetvenes években megfogalmazott méhészkedő bolgár/bizánci szerzetesek teóriája. Jelen hozzászólásomban – a kultikus tevékenység pontosítása nélkül – a kultusz gyakorlásának korával és a kultuszt gyakorlók körének megnevezésével kapcsolatban a saját álláspontomat fejtem ki, a természettudományos megfigyelések, pontosabban a geomorfológiai kutatások eredményeinek figyelembevételével.

A KAPTÁRKÖVEKHEZ KAPCSOLÓDÓ KULTIKUS RÍTUS GYAKORLÁSÁNAK IDEJE (A FÜLKÉK HASZNÁLATÁNAK KORA) ÉS A SZAKRÁLIS TEVÉKENYSÉGET FOLYTATÓ NÉPESSÉG MEGHATÁROZÁSA

Mind ez idáig egyedül két régészeti feltárás nyújtott bizonyos támpontot a kaptárfülkék korának meghatározásához. A cserépváraljai Mangó-tető déli oldalán magasodó Nagykúp (B.4.i)1 előteréből előkerült két darab 11-12. századra datált hullámvonalas kerámia-töredék (Korek József, 1960), valamint a szomolyai Vén-hegy (B.7.a) V. számú sziklatömbjének üregéből ismertté vált 14-15. századi cseréptöredékek (Saád Andor, 1961) alapján azonban nem lehet a fülkekészítés idejét, azaz a fülkehasználat alsó határát kijelölni! A két ásatás eredményei alapján csupán annyi valószínűsíthető, hogy az Árpád-korban helyel-közzel még látogatták a kaptárköveket. Más módszerhez kell

*Szomolya – Vén-hegy délnyugati oldala (Kaptár-völgy).
A IV. számú sziklatömbön 48 fülke számolható össze, tízzel több,
mint az eddig ismertté vált két bulgáriai kaptárkő-lelőhelyen összesen!
A kaptár-völgyi nyolc különálló sziklán 117 fülkét találunk,
míg Pest megyében ennek a mennyiségnek csupán kétharmadát ismerjük.*

tehát folyamodnunk, ha e kérdést meg kívánjuk válaszolni.

A Nyerges-hegy nyugati oldalán (H.2.e) emelkedő két kaptárkővön 24 fülke található. (Mihály Péter topográfiai táblázatában 18 fülke és 5 fülkenyom szerepel. Az alábbiakban az ő számozását és jelzéseit követem.) Az I. számú sziklavonulaton 11 fülke (1-11. számúig), valamint 4 fülkenyom (B, C, D és F) összefüggő, tagolatlan (homogén) felületen helyezkedik el, ezért esetükben mód nyílik periodizációra, illetve relatív – bizonyos megfontolásokkal pedig abszolút – kronológia kialakítására. (1. ábra)

Már első ránézésre is több fülkegeneráció különíthető el. Nyilvánvaló, hogy a legépebb, kerettel ren-

delkező fülkék készültek a legkésebb. Itt a 3., 5., 7., 8. és 9. számú fülkék képviselik az utolsó fülkefaragási periódust. A keret nélküliek, az eredeti állapotnál sekélyebb fülkék és fülkenyomok, hátlapmaradványok régebben készült fülkék maradványai.

Mielőtt árnyalnám a képet, még egyszer hangsúlyozni kell, hogy a vizsgált fülkék majdnem azonos helyzetben, megegyező kitértségben vannak, tehát egyformán hatottak rájuk a felszínformáló erők. A tagolatlan felület gyakorlatilag egyenlő feltételeket biztosított a fülkék fennmaradásához. A fülkeperiodizáció elkészítését egy természeti jelenség, a riolituffa felszínének kérgesedése segíti elő. A kőzetet fedő kéreg a csapadékvíz, a levegő és az élőszervezetek hatására jön létre. A kémiai mállás során az esővíz, talajvíz a bennük levő oldott ionokkal bontja, oldja a kőzetet, a felületi leöblítés révén pedig a kevésbé ellenálló agyagosabb részek elhordódnak, az ellenállóbb anyagok visszamaradnak, s kemény kéreggé állnak össze. Ez a

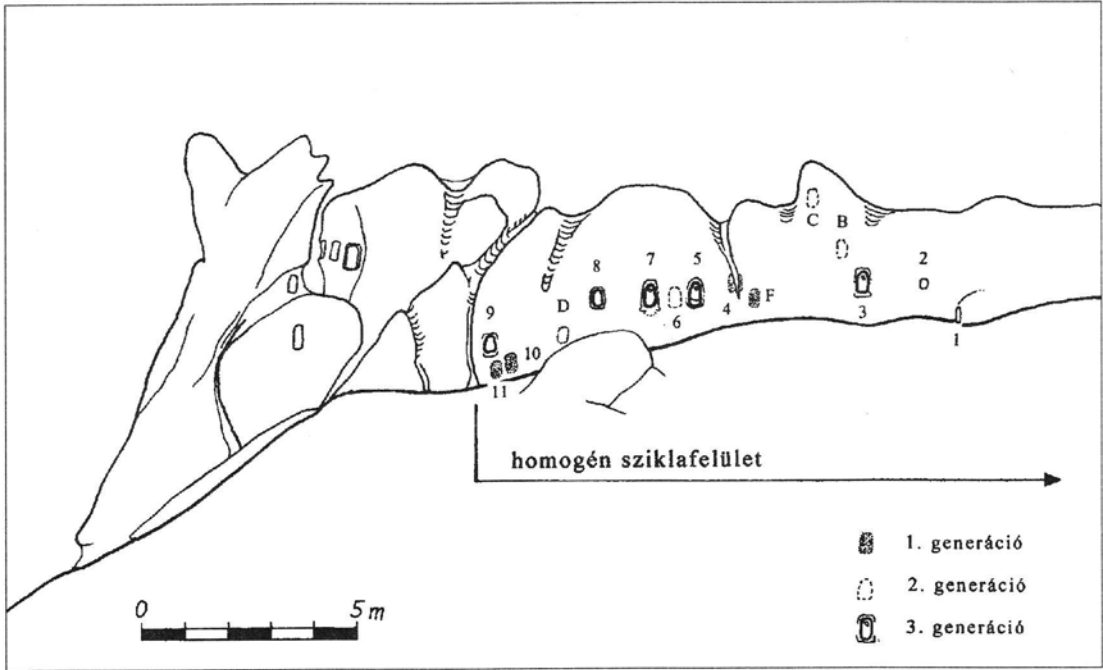
kéreg a talajtakaróból kihámozódott kőzet csupasz felszínén is tovább vastagszik, erősödik. Ha súlyánál fogva nagy foltokban leválik a kőtömbörről, az üde felületen újból megkezdődik a kérgesedés folyamata. (Borsos B. 1991)

A 3., 5., 7., 8. és 9. kivésésekor áttörték a már meglévő vastag kérget. Ezek a fülkék ma viszonylag ép belső felülettel – nem kérgesedő kőzetfelszínnel – rendelkeznek, és a kereteik is jó állapotban maradtak meg. Minden bizonnyal összetartoznak, azaz egy faragási periódust képviselnek, melyek közül kitűnik a két legépebb fülke: a 3. és a 7. számú.

Az ép 9. fülke közvetlen szomszédságában a – már csak nyomokban meglévő – 10. és 11. fülkék ér-

Eger – Nyerges-hegy Ny-i oldala

I. sziklavonulat délkeleti oldala

1. ábra

dekes képet mutatnak. A 10. esetében megmaradt a hátlap felső része a boltozat egy darabkájával, a 11. hátsó falán pedig még a faragásnyomok is jól kivehetők és ami a legfontosabb: mindkét fülke meglévő felülete teljes egészében kérgesedett! A környező sziklafelület vastag, patinás, az oxidációtól sötétbarna kérgével egybeolvadó homorú fülkenyomok képviselik az első generációt – a vizsgált sziklaoldalon. Ezeket jóval régebben faragták ki, mint az elsőnek említett keretes fülkét.

A kiemeltebb helyzetben lévő, az ép 3. fülke fölött elősejlt B és C fülkenyomok szintén nagyon régiek, jóformán csak „árnyékok”. Enyhén bemélyedő, legömbölyödött halvány nyomok – kéreg nélkül. A környező sziklafelületen is csak egy vékony, lefelé vastagodó, hámladozó kéreg látható, amit áttörnek a nyomok. Ezért és a fülkefelület kéreghianyja miatt fiatalabbnak tekinthetők a 10. és 11. fülkétől.

Valószínűleg ebbe a generációba sorolható a 7. és 5. fülke közötti 6. számmal jelzett igen sekély, az előbbiektől alacsonyabb helyzete miatt jobban megőrződött fülke, melynek belső felülete szintén nem kérgesedett.

Tanulságos a 4. fülke, amely kettérepedt, azaz a két fele különvált sziklatömbön látható! A repedésen alácsorgó csapadékvíz alaposan elkoptatta a fülkét, ennek ellenére a jobb oldali rész hátlapján igen éles vésőnyomok fedezhetők fel. E fülke igen lekoptott állapota és a kissé patinás faragási nyomokkal bíró felületdarab miatt a 10., 11. és a B, C, 6. fülkék fémjelzete periódusok közé illeszthető be.

Mellette, kissé jobbra lent, szintén van egy érdekes fülkenyom, az F. (ez Mihály Péter jegyzékében nem szerepel), amely nem bemélyed a kőzetbe, hanem kidomborodik a környezetéből. Vésőnyomok kérges hátlap ez, amely körül a sziklafelület lepusztult, mintegy tanúfalként, függőleges „tanúhegyként” őrzi az első fülkegeneráció hátlapját.

Végeredményben kimondhatjuk, hogy a Nyerges-hegy nyugati részén húzódó kaptárkövönulat egymással összevethető fülkéi három karakteresen elkülönülő generációt képviselnek, azaz három nagyobb fülkefaragási periódus mutatható ki:

első generáció:	10., 11., F, esetleg 4.
második generáció:	6., B, C
harmadik generáció:	5., 8., 9. és az
idetartozó legépebbek:	3., 7.

A fülkék faragási sorrendjét általában nehéz megállapítani, de mint példánkból is kitűnik, néhány esetben bizonyos periodizációra mód nyílik. A nyergesi fülkéket nem egy időben készítették, kifaragásuk több hullámban történt. A különböző periódusok között több évtized, sőt évszázad is eltelt. A kaptárkövek fülkéinek kifaragása és használata tehát több évszázadot ölel át. Nyugodtan kimondhatjuk, hogy a bükkaljai kaptárköveknél gyakorolt tevékenység, a fülkéhez kötődő rítus – bizonyos időközönként történő – gyakorlása egy évezreden át tartott. Véleményem szerint a kultikus tevékenység három nagyobb ritmusa a következőképpen illeszthető be az abszolút időszámításba:

első generáció:	Kr. u. 5–6. század	Kr. u. 400–550 között	hunok, szarmaták kora
második generáció:	Kr.u. 7–8. század	Kr. u. 670–800 között	avarok (onogurok) kora
harmadik generáció:	Kr.u. 10–14. század	Kr. u. 900–1300 között	magyarok kora
idetartozó legépebbek:		Kr.u. 1500-as évekig	

Az egész Bükkalját áttekintve, ehhez annyit szükséges hozzátenni, hogy nagy valószínűséggel az első fülkéket jóval a nyergesi első generáció megjelenése előtt faragták ki. Ezek korának megállapítása azonban még további alapos vizsgálatokat igényel! Régészeti leletek pedig csak a harmadik generációhoz kapcsolódnak, a kerámiatöredékek a fülkék Árpád-kori használatát (és nem kezdetét!) igazolják, bizonyítják.

A fülkeperiodizáció révén meghatározott tág időintervallum, valamint a kaptárkömező területi kiterjedése azt látszik igazolni, hogy a fülkékhöz kapcsolódó rítust gyakorlók köre már hun korban is, majd az avarok és az onogurok (késő-avarok) idején, valamint a magyar honfoglalást követően is ezen a területen élt és jól elkülönülő részét képezte a mindenkori államilakulatok lakosságának! Tehát a Mihály Péter által meghatározott 680-tól 865-ig (Bulgáriában), illetve a 9. század utolsó évtizedéig (hazánkban) terjedő időszak nem fedi le a kaptárkövek használatának teljes idejét, csak egyik periódusát!

***

Nézzük meg, hogy vajon találunk-e olyan népcsoportot, társadalmi réteget, amely a jelzett korokban a Bükkalján – illetve tágabb értelemben a Déli-Felföldön (Mátraerdőn), mai tájfogalmakkal a Mátra és Bükk vidékén – élt és elkülönült a síkvidéki (alföldi) szállásterületeken lakóktól.

Az Attila hun nagykirály halála (453) utáni sokkot kihasználva a gepidák vezetője, Ardarik felkelést robbantott ki az Attila-fiak ellen. A Nedao folyónál lezajlott csatában (455) a gepidák a rugiak, szvébek, herulok, szarmaták szövetsége révén legyőzte Ellak/Ilek nagykirályt. Ezt követően a hunok keletre menekültek – szól a sommás történelmi vélemény. Felmerül annak a lehetősége, hogy a „böles öreg Ardarich” – ahogy Szász Béla nevezi a gepida liga vezetőjét – a fiatalabb Attila-fiakkal szövetségben indított harcot Ilek ellen, hiszen a Nedao menti csata után a hunok keleti szárnya nem omlott össze, sőt még sokáig tekintélyes erőt képviselt. Dengizik még közel másfél évtizedig uralta az al-dunai és pontuszi sztyeppéket, a keletről érkező népvándorlási hullámokat először a Don, később a Dnyeper vonalán tartóztatta fel sikeresen. Az igazi tö-

rés 466 és 469 között következett be. 466-ban a Bolia folyó mentén – mely nagy valószínűséggel a Déli-Felföld északnyugati határfolyójával, az Ipolyval azonos – Thiodimer osztrogótjai legyőzték a Hunimund és Halarich vezette szváb, Beuca és Babai vezette szarmata, Edica és Hunvulf vezette szkír és természetesen gepida hadak szövetségét, 469-ben pedig Dengiziket győzte le I. Leó kelet-római császár hadvezére, Anagastes. Levágott fejét lándzsára tűzve Konstantinápolyba vitték. Dengizik halálát követően omlott össze a hun támadó szellem. Ekkor Attila legkisebb fia, Irnik/Irnek/Ernák veszi át a hun népek vezetését. A magyar mondák Csabája kiváló diplomáciai érzékkel szervezi meg Attila világbirodalmát alkotó népek töredékeinek letelepítését. I. Leó átengedi a Kelet-római Birodalom balkáni tartományait: a szadagarak, szkírek, alánok Moesia inferior és Scythia minor területén kaptak új hazát. Irnik szűkebb kíséretével Dobrudzsától délre, a Balkán-hegység (Sztara planina) északi előterében, valahol Pliszka (egyések szerint Tomi) környékén építette ki szállásterületét. A Duna mentén még a 470-es években is folyamatosan áramlanak népek és hun csapatok az új hazába, amelyek között Jordanes megemlíti a fossaticiusoknak és sacromontisiaknak nevezett csoportokat.

Az előbbieket árokvédöknek, az utóbbiakat szenthegyieknek fordíthatók „valamilyen előttünk ismeretlen földrajzi helyek után”. (Szász B. 1943. 434.) Szász Béla munkájának jegyzetében hozzáteszi: „E nevek talán a telepések jogi helyzetére utalnak.” Én teszem hozzá, hogy ebben az esetben talán a hun társadalomban jelenlévő egyfajta kasztrendszer nyomaival van dolgunk.

Pontosabban az indiai társadalom származási-rituális-foglalkozási közösségeinek varna-rendszeréhez hasonló specifikus társadalmi egységgel. A varnák rendszere a késővédikus korban (Kr.e. 1000 – 600.) alakult ki, és a hinduizmus térhódításával a Kr. u. első évezred során szilárdult merev rendszerre. A varnákat a dharm (kötelességek, törvények) elve szabályozza, meghatározva az egyén és csoportja valósi és társadalmi magatartását. A varnákon belüli hierarchia szerint a bráhmána varna (a papok társadalm) az első, alatta a ksatrija varna (a katonai arisztok-

rácia, a harcosok varnája: a mindenkori uralkodó is ezek közül került ki!), a vaisja varna (földművesek, kereskedők, kézművesek, azaz szabad közemberek) következik, legvégül pedig a szolgák sudra varnája. A varnarendszert átszövik a közös ősrre visszavezetett, szűkebb közösségek csoportjai: ezek a dzsátik (a tulajdonképpeni kasztok).

A törzsi-nemzetségi szervezet eme legszigorúbb formája az ókori Irán területén is ismeretes (pistra), ott hármass társadalmi tagozódásként van jelen. A varnarendszer nyomai a szkítáknál is felfedezhetők, akiknél megkülönböztették a „királyi”, a „földműves” és a „lovass szkítákat” (Hérodotosz)! Ezekhez hasonló specifikus társadalmi egységekre – nem pedig életkörülményeik és gazdagságuk szerint különböző törzsekre vagy etnikumokra – utalhatnak a hunokkal kapcsolatban felbukkanó szenthegyi és az árokvédő elnevezések is.

A sacromontisi jelző tehát arra a „brahmána varnára” vonatkozhatott, amely a szkíta-hun birodalom szakrális övezetében a szent helyek védelmét látta el. A szenthegyiek a mindenkori – keleti eredetű – birodalomalkotó vagy uralkodó népesség, a szkíták, a szarmaták, a hunok, majd később a gepidák, az avarok és a magyarok papi rétegét jelentették. Véleményem szerint ennek a kultúráját tekintve vertikálisan többgyökerű, de egy időhorizontban mégis egységes embercsoportnak – specifikus társadalmi egységnek – mai napig fennmaradt töredéke a palócnak nevezett néprajzi csoport! (Ezt a kérdéskört – a latroknak és kunpalócoknak is nevezett palócság karakterét, eredetét, amely még koránt sem tisztázott, valamint hunokkal, avarokkal és kabarokkal való kapcsolatát, az Aba nemzetség szerepét – bővebben A Tarna völgye. Úton Palócország felé című, megjelenés előtt álló könyvemben tárgyalom.)

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a fossaticiusok – mint árokvédők – esetében, a Csörsz-árkok és Ördögárkok mentén szolgáló katonai rétegre, a harcosokra (ksatrija varna) éppúgy gondolhatunk, mint egy speciális feladattal, az Alföld vízjárását szabályozó ősi földművek – övzátányok, gátak, fokok, csatornák – karbantartásával megbízott varnára, a síkvidék vízépítőire, az élő táj fenntartóira. Az Alföld korai víz-

rendezésének eredetéről, az ősi ártéri gazdálkodás egységes rendszeréről, a folyószabályozások előtti vízhasználatról Andrásfalvy Bertalan (Duna mente), Frisnyák Sándor (Szatmár-Beregi sík), Dunka Sándor (Hortobágy), Molnár Géza (Tisza mente) adnak alapos képet.

Tehát az én véleményem szerint a kaptárkövekhez kötődő kultuszt gyakorló népesség – minden bizonynyal – a ma palócnak nevezett néprajzi csoport őseivel azonos, akiket Jordanes sacromontisiaknak – azaz szenthegyieknek – nevezett. A hun társadalom eme specifikus egysége a Kárpát-medence „sztyepei típusú” államaiban – valószínűen már a hunok kárpát-medencei megjelenését megelőzően éppúgy, mint a magyarok honfoglalását követően – a szakrális övezetek szent helyeinek őrzését, védelmét láthatta el.

Ez a felvetés egyrészt magyarázatot ad arra, hogy a bükkaljai kaptárkö-mező miért a Palóc centrumnak

nevezett (Bakó F. 1989) terület délkeleti peremét, a palóc és matyó néprajzi csoport érintkezési övezetét jelöli ki, másrészt feltárja a bükkaljai és a bulgáriai kaptárkövek kapcsolatát is!

***

Eddigi kutatásaink tükrében megállapítható, hogy a három kaptárköves terület közül a Bükkalja jelenti a centrumot! Itt található a legnagyobb számban és legnagyobb területen kaptárkövek és fülkék, itt találhatjuk a legépebb és legszebben kimunkált vakablakokat, de a legtágabb fülkefaragási időintervallum is itt mutatható ki! Valamint itt található a legnagyobb gazdagságban – a fülkék környezetében – a már említett egyéb kőmegmunkálási jelenségek, és ami szintén fontos, ezen a területen találjuk meg a legkarakteresebb arculatú újkori kőkultúra emlékeit is. A három terület mennyiségi szempontú összevetését (néhány kaptárkö-lelőhely kiemelésével) az alábbi táblázat szemlélteti:

1995-1996-os adatok	kaptárkövek száma	Összes fülke	keretes, tehát ép fülke
Pest megyében összesen	28	80	16²
Diósd – Szidónia-hegy	6	20	10
Pomáz – Holdvilágárok	2	9	2
Bükkalján összesen (Abaújszántó – Hömpörgő-völgy nélkül)	72	473	161
Cserépváralja környékén összesen	21	132	33
Szomolya – Vén-hegy délnyugati oldala	8	117	56
Eger – Nyerges, Mész-hegy	6	47	19
Bulgáriában összesen	3	38	15
Roják	2	21	14
Madara	1	17	1

Nyugodtan kimondhatjuk, hogy a kaptárfülkék és az egyéb sziklába faragott üregek (lyukak, csatornák, kőüstök) által képviselt szertartásrend (helyesebben egy meglévő kultusz kaptárkövekkel dokumentált formája) itt, a Bükkalján – két különböző karakterű nagytáj, az Alföld és a Felföld határán – alakult ki, ennek az archaikus kőkultúrának itt volt a központja! *A madarai és rojáki sziklafalak fülkéinek eredete pedig – amennyiben valóban „azonos analógiái” a mi kaptárfülkéinknek – az 5. század végén, a Kárpát-medence ezen tájáról kiáramló hun társadalmi egység balkánon történő megjelenésével hozható kapcsolatba!* Egyébként ennek lehetőségét Darkó Jenő Turánban megjelent írása is megerősíti, miszerint a Kárpátokon túlra kivonult hunok a Duna torkolatától délre eső területeken telepedtek meg. Dengizik vesztes háborúját követően ugyan Irnik uralmának súlypontja a Dunától északra került, de csak időlegesen, hiszen ez időtől kezdve bolgár néven – nyugati hun és keleti ogur elemek egységként – rendszeresen felbukkannak Moesia és Thrácia területén. (Darkó J. 1999-2000) *A kivonulás természetesen nem jelenti a Kárpát-medence elnéptelenedését: a hajdani Hun Birodalmat alkotó népelemeknek, társadalmi csoportoknak csak egy része hagyta el korábbi hazáját! Emé történeti háttér szerint tehát a bükkaljai kaptárfülkék voltak a bulgáriaiak „előképei”, nem pedig fordítva, ahogy Mihály Péter dolgozata sugallja! (2. ábra)*

A Bükkalja, Dobrudza és Provadia közti etnikus összefüggést dokumentálja a Sály – Latorút ún. Léleklyuk-barlangja is. A mesterséges eredetű sziklahelyiség kürtőjének falába vésett – első megközelítésben a 8-9. századra datált – felirat párhuzamait a Fehérné Walter Anna által ismertetett Constanța melletti mulfatlari barlangkolostorban, valamint Fehér Géza A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásai (1931) című munkájában bemutatott madarai sziklahelyiségben találjuk meg! (Baráz Cs. 1997. 208-214.)

***

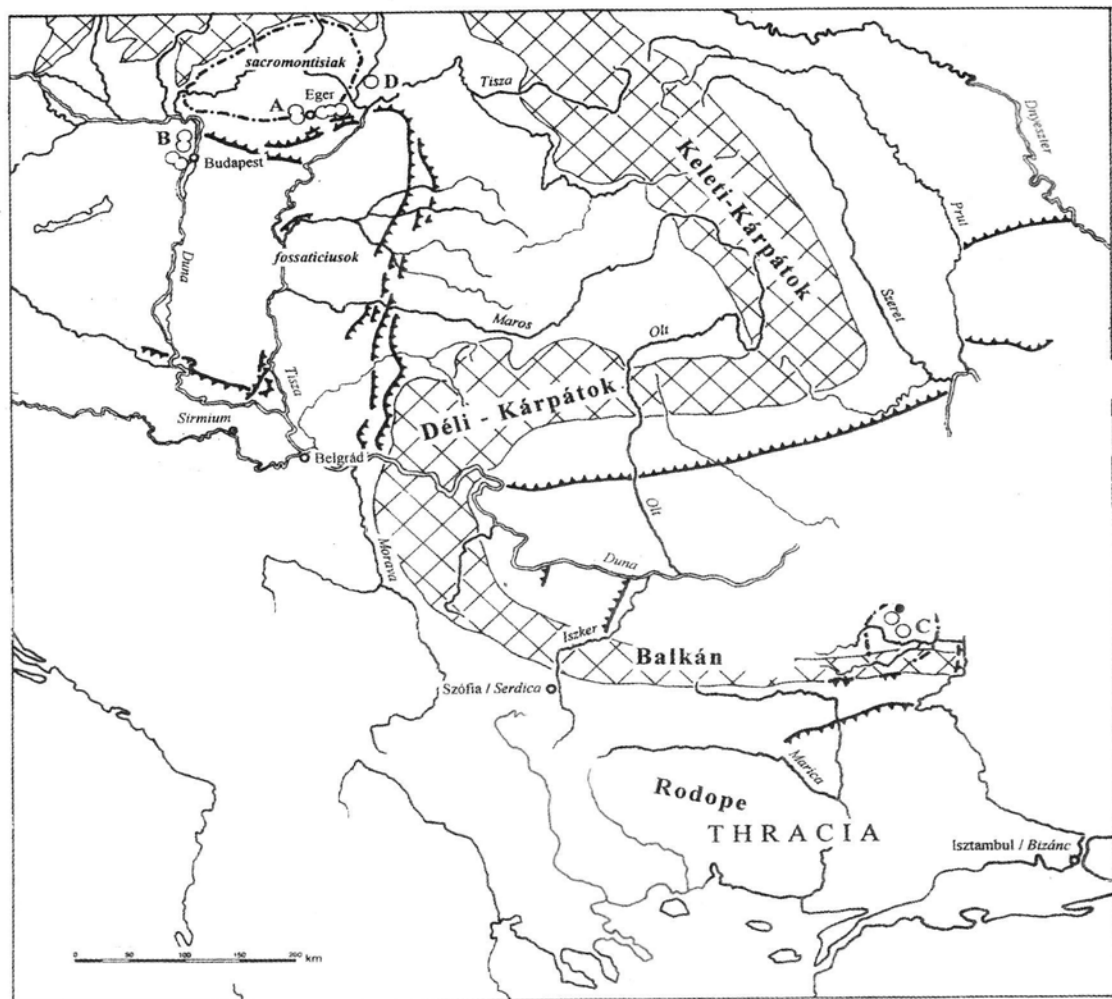
A Pest megyében található fülkés sziklák és a bükkaljai kaptárkövek közti kapcsolat sincs még igazán feltárva. A dunántúli „kaptárkövek” eredete talán az Aha nemzetség (cumanus – kabar – kunpalóc nemzetség!) ottani jelenlétével függ össze. A középkori Pilis megye világi birtokosai között más megyék úri

nemzetségei is képviseltették magukat, így a Heves megyei Abák is. Jenőn, azaz Borosjenőn (ma: Pilisborosjenő) a Kompoltiak rendelkeztek birtokkal. A Jenői-torony kaptárfülkés sziklája közelében találjuk Csobánka települést is, amely szintén az Abák ottani jelenlétére utal. Ezt a kapcsolatot azonban az Árpád-kor végére-utánra datálják a középkori oklevelek (Györffy Gy. 1998), márpedig a pilisi fülkék sokkal archaikusabbnak, Árpád-kor előttinek tűnnek. Elgondolkodtató ugyanis, hogy a Pest megyei fülkék nem annyira egyöntetűek, mint a bükkaljai vakablakok, sokkal szabálytalanabbak, az azonos sziklafalon előforduló fülkék formái, méretei is igen különbözőek (amint az a Biatorbágy – Kő-hegy déli oldalának fülkés szikláiban is tapasztalható), a dunántúli fülkék formavilága jelentősen eltér a bükk-vidékiekétől, ami sok esetben kétséggé teszi az összetartozást. Úgy gondolom, hogy e kérdés tisztázásához még több, alapos, összehasonlító vizsgálatra van szükség, valamint a földrajzi nevek elemzéseire, amelyek tájak, tájegységek – írásos adatok megjelenése előtti – etnikus vagy nemzetségi kapcsolatait tárhatják fel (gondoljunk a Pilisben előforduló Csobánka, Kande helynevek Eger környéki párhuzamaira)!

***

Végezetül még egy rövid megjegyzés, szintén a Turán tavalyi 6. számához és a kaptárfülke-analógiák kérdéséhez. Benkő Mihály Mazsarok között a Mongol Altájban című írásában megemlíti, hogy a Hovdfolyó vidékén a mazsarok téli szállásai mellett sziklába faragott fülkesorok találhatóak: „Ezek hasonlóak a mi Bükk és Pilis hegységek-beli »kaptárfülkéinkhez«, amelyekről tudósaink feltételezték, hogy őseink méheket tartottak bennük” (Benkő M. 1999-2000. 104.) Benkő Mihály már több alkalommal felhívta a figyelmet erre a távoli recens (?) kaptárfülke-analógiára: például egy rádióműsorban, a Kis Újságban megjelent írásában (1998. szeptember 11.) és a Magyar Nemzetben, egy vele készült riportban (2000. január 11.). Miután felvettem a kapcsolatot – levelezés útján, majd személyes találkozás révén – Benkő Mihállyal, megtudtam tőle, hogy ő maga nem látta a fülkéket, nem ismeri alakjukat, pontos méreteiket. Csúpnán közvetett adatokkal rendelkezik: „Egy kazak

Jelmagyarázat:

 kaptárkö-lelőhelyek

 hosszanti sánc-árkok

 magashegységek

Kaptárkö-lelőhelyek a Kárpát-medencében és a Balkán-félszigeten. A: Bükkalja; B: Pilis és a Budai-hegység; C: Bulgária (Madara, Roják); D: Abaujszántó – Hömpörgő-völgy.

2. ábra

akszakai szerint szobrok voltak bennük, kazak sámán barátomtól és a mazzaroktól kapott információim szerint áldozóhelyek.” (Benkő Mihály 1998. szeptember 11-én hozzám írt leveléből.)

Ezek alapján – mérések, dokumentációk hiányában – nem szabad olyat állítani, hogy a sosem látott fülkék „hasonlóak” a kárpát-medencei kaptárfülkékhez! Pontos adatok hiányában elhamarkodottnak tar-

tom az ilyen kijelentéseket. A fentebb leírtak alapján látható, hogy az azonos morfológiai sajátosságokkal rendelkező, valóban „azonos analógiáknak” tekinthető kaptárfülke-lelőhelyek közti kapcsolat megítélése is milyen problémákat vet fel. A bizonytalan, ellenőrizetlen párhuzamok felemlegetése, köztudatba való elplántálása, azok őstörténeti következtetésekbe való bevonása pedig tévedések sorozatát indukálhatja.

Irodalom

- Bakó Ferenc (szerk.) 1989. Palócok I-IV. Eger, 1989.
- Baráz Csaba 1995. A kaptárköveken található egyéb befaragások (lyukak, lyukak csatornával, tálalakú mélyedések, gödrök, csatornaszerű árkok) elemzése és összehasonlító vizsgálata. Kézirat
- Baráz Csaba 1997. Bartalos Gyula (1839-1923) régészeti-történeti kutatásai. Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XXXIII. 177-249.
- Baráz Csaba 1998. Szakrális táj. Kultúrtájkarakterológia a kaptárkövek ürügyén. Műemlékvédelem 1998. 6. 316-322.
- Baráz Csaba 1999/a A bükkaljai kaptárkövek II. A kaptárkövek kultúrtörténete. A Földrajz Tanítása 1999, 1-2. 10-18.
- Baráz Csaba 1999/b Kaptárkövek a Bükkalján. Sziklaméhészet-től a magyar ősvallásig. Debrecen, 1999.
- Baráz Csaba 2000. Kaptárkövek. Szakrális köemlékek a Bükkalján. Eger, 2000.
- Baráz Csaba – Mihály Péter 1995-1996. A Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kaptárkö topográfia újabb eredményei és a fülkék rendeltetésének vizsgálata. Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XXXI-XXXII. 63-105.
- Benkő Mihály 1999-2000. Mazsarok között a Mongol Altájban. Turán XXIX. 6. 103-108.
- Borsos Balázs 1991. A bükkaljai kaptárkövek földtani és felszínalaktani vizsgálata. Földrajzi Közlemények CXV. 3-4. 121-137.
- Darkó Jenő 1999-2000. Hunno-hungaro-bulgarica. Turán XXIX. 6. 71-82.
- Györffy György 1998. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV. Budapest, 1998.
- Mihály Péter 1975. A Pest megyei kaptárkövek topográfiája. Studia Comitatus 3. 31-60.
- Mihály Péter 1976. A Heves megyei kaptárkövek topográfiája. Az Egri Múzeum Évkönyve XIV. 245-292.
- Mihály Péter 1979. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kaptárkövek topográfiája. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII-XVIII. 33-86.
- Mihály Péter 1999-2000. A kaptárkövek bulgáriai analógiái és a fülkék rendeltetésének őstörténeti lehetőségei. Turán XXIX. 6. 113-120.
- Szász Béla 1943. A húnok története. Attila nagykirály. Budapest, 1943. (1994.)